

Kokkuvõte I.Kanti kolmest põhiteoset

Tunnetus, tahe (tegutsemine) ja otsusvõime (tundeline ja mõistuspärane) on need kolm teed, millel inim mõistus võib omandada talle antud seisundi looduses.

(1) **"Puhta mõistuse kriitika" (1781)** uurib puhta süstemaatilise tunnetuse võimalusi ja püüab anda mõistusele (aprioorsele) kindla koha tunnetuses. Kant leiab, et meie tunnetusvõime on jagatud kaheks: alamaks - meeleliseks (võime meelelisteks kaemusteks) ja kõrgemaks mõistuslikuks (võime mõelda).

Tunnetuse aprioorse osana leiab ta:

1. Kaemuse aprioorsed vormid on **ruum ja aeg**. Need võtavad meie aistingud kokku ruumilis-ajaliseks ühtsuses. Tänu neile on võimalikud sellised teadused nagu matemaatika ja füüsika.

2. Mõistuse vormid on **kategooriad ja neile vastavad otsustusvormid**. Need asetavad kaemused mõistete alla ja seovad mõisted otsusteks. Kategooriaid on 12. Need jagunevad kvantiteeti, kvaliteeti, relatsiooni ja modaalsust kirjeldavaiks.

3. Mõistuse **regulatiivsed printsiibid** (ideed on **hing, maailm ja Jumal**). Neil ei ole tunnetuslikke (konstitutiivseid) funktsioone, võimaldavad aga mõistuse tunnetuse kokkuvõtta ja ühtsustada. Nad viitavad meis endis asuvale lõputule eesmärgile.

Hinge idee ütleb mulle: Seo kõik psüühilised ilmingud nii nagu oleks nende aluseks üks terviklik hing.

Maailma idee ütleb mulle: Seo tinglike ilmingute read nii, nagu oleks nende aluseks üks tingimatu ühtsus – maailm.

Jumala idee ütleb mulle: Mõtle nii, nagu kõigele mis eksisteerib oleks üks hädavajalik põhjus – Jumal.

(2) **"Praktilise mõistuse kriitika" (1788)** uurib konsekventselt eetilise toimimise võimalusi ja püüab anda mõistusele selle põhimõtete (aprioorse) kujundamises kindlat kohta. Kant leiab, et meile on antud kaks tahte astet:

1. paljas meeleline taju kui madalam võime ja

2. praktiline mõistus kui kõrgem.

Tahte aprioorse osana näitab ta:

1. *Kategoorilist imperatiivi*, kui üldise seaduse puhast vormi. See on eetilise toimimise üldine ja hädavajalik põhimõte.

"Tegutse nii, et sinu tahte maksiim võiks ühtlasi igal ajal olla maksev üldise seadusandluse põhimõttena."

2. Praktilist teadvust. On olemas *tahtevabadus, surematuse ja jumalik, moraalne maailmakord*, mille teostamine on moraalne mõistuse lõputu ülesanne.

(3) **"Otsustusvõime kriitika" (1790)** uurib võimalust, looduses toimuva üle otsustada tundelisest või mõistuspärasest otstarbekusest lähtudes ja püüab näidata mõistuse (aprioorse) osa selles protsessis.

Ta leiab, et meile on antud ka siin kahes vormis võimeid: 1. meeleline nauding ja ebameeldivuse tunne kui madalam võime ja 2. reflekteeriv otsustusvõime kui kõrgem vorm. Mõlema abil me tajume teatud harmooniat (ilu). Milline on meie tunnete vastav üldine ja paratamatu (aprioorne) mõõdupuu?

Mõõdupuuks on siin otstarbekus. Kuna seda võib tunda iga mõistusolend, siis sünnivad sarnased maitseotsused. Ühised mõistumärased otstarbekusest lähtuvad esteetilised otsused pmandavad vajaliku objektiivsuse.

Kõigis kolmes teoses otsib Kant **üldist ja paratamatut** terves meie vaimses omandis. Kõigis kolmes teoses leiab ta: **Maailm on seaduspärane – aga selle seadused pärinevad meist endast.** Neid seadusi tuleb otsida mitte maailmast vaid meist endast. Looduse seadused pärinevad meie tunnetusvõime aprioorsestest vormidest.

Moraalne tegutsemine pärineb meie tahtevõime aprioorsestest printsiipidest.

Tundelised ja mõistuspärased otsused pärinevad otstarbekuse aprioorsest printsiibist. Viimast tunneme me terve mõistuse nime all. Otsustusvõime tulemusel eelistame me praktilist teoreetilisele. Just siin ilmnevad inimese intuitsioon ja geniaalsus. Otsustusvõime ületab kuristikku kahe maailma: looduse ja vabaduse maailma vahel ja annab meile arusaama inimese kui mõistuspärase olendi ühtsusest.

"Religioon palja mõistuse piirides" (1793).

Kant põhjendab siin religiooni vajalikust "tegutsemisest" lähtudes. Puhas mõistus võib Jumalat tunnustada vaid regulatiivse ideena, praktiline mõistus aga paneb meid Teda uskuma. Moraalseadus nõuab, et elaksime vääriiselt kõrgeimale voorusele ja kõrgeimale õnnele. Põhimõttekindel moraalne tegutsemine pole ilma usuta vabadusse, surematusse ja Jumalasse võimalik. **Eetiline toimimine on praktiline jumalajaatus.** Niisiis moraal on esmane ja sellele lisandub religioon, sellega sisuliselt kattudes. Tõeline kirik on selliste inimeste ühiskond, keda ühendab aukartus ühise kõlblusseaduse ees.

"Igaveseks rahuks" (1795)

"Õigus on nende tingimuste üldistus (kehastus), mille all ühe suvalisus teise suvalisusega vastavalt vabaduse üldisele seadustele on ühendatavad." "Riik on hulga inimeste ühendus õigusseaduste all." Riikide vahelised suhted vajavad "rahvusvahelist õigust". Riikide rahumeelseks kooseluks on vajalik **rahvasteliit.**

"maailmakodaniku õigus" seisab rahvusvahelisest õigusest kõrgemal. Sõda on seadusetu olukorra seadus. Kuid mõistus käsib meil sõjaseisukorrast väljuda.

"Kommete metafüüsika põhjendus" (1785) Inimese suurim kohustus iseenda vastu on see, et ta poleks vastuolus iseendaga.

See sisaldab kohustus ennast alal hoida (enesetapp on kuritegu, samuti oma füüsiliste ja vaimsete võimete hävitamine – alkoholis).

See tähendab tõepärasust ja iseendast lugupidamist, mille vastandeiks on valetamine ja ihnsus.

Igasuguse inimliku tarkuse algus seisneb moraalses enesetunnetuses, mis kutsub meid tungima oma südame sügavustesse.

Kohustused teiste inimeste suhtes on eelkõige armastuse kohustused – heategevus, osavõtlikkus, tänulikkus.